

Weronika Janowska-Kurdziel

Uniwersytet Rzeszowski

Rola koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej w funkcjonowaniu rodzin zastępczych na terenie miasta Rzeszowa

Streszczenie:

Artykuł dotyczy roli, jaką pełni koordynator rodzinnej pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, które funkcjonują na terenie miasta Rzeszowa. Po nowelizacji przepisów prawnych, które swój początek mają w roku 2012 wiele zmieniło się w organizacji i funkcjonowaniu instytucji pełniących rolę organizatora rodzinnej pieczy zastępczej. To właśnie wtedy powołana została funkcja koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej. Poniższy artykuł pokazuje podstawy prawne i obowiązki koordynatorów wynikające z Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, a także przybliża strukturę rodzin zastępczych, które funkcjonują na terenie miasta Rzeszowa. Wymienione zostały także pozaustawowe działania, które realizowane są dla dobra rodzin zastępczych i dzieci w nich umieszczonych przez członków Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej.

Słowa kluczowe: koordynator, rodziny zastępcze, opieka zastępcza, rodziny, Rzeszów

Abstract:

The article is about the role which the coordinator of family foster care plays in foster families that operate in Rzeszow. After legislative changes, which began in 2012, many things have changed in the organization and functioning of the institutions which organize family foster care. In the year 2012 coordinators of family foster care started working with foster families. This article shows the legal basis and the duties of the coordinators, which are included in the Act on family support and foster care system. This article also gives a better understanding of the structure of the foster families that live in Rzeszow. Non-statutory activities that are being undertaken by people who work for foster care in Rzeszow were also pointed out.

Key words: coordinator, foster families, foster care, families, Rzeszow

Wstęp

Katastrofalna sytuacja demograficzna, w jakiej znalazła się cywilizacja zachodnia wraz z prawie całą Unią Europejską, w tym także Polską, mającą wskaźnik dzietności roku 2016 na poziomie 1,34 - co skutkuje 215 pozycją wśród analizowanych 224 państw świata - (Central Intelligence Agency, 2017), zmusza społeczeństwo, a zwłaszcza władze publiczne do głębokiej refleksji i szybkich, konkretnych działań dotyczących problemów rodziny i dzieci.

Rodzina jest bowiem pierwszym i najważniejszym środowiskiem życia dziecka. Podstawowym kapitałem rodziny są więzi uczuciowe między rodzicami a dzieckiem. Prawidłowe relacje w rodzinie chronią ją przed powstawaniem problemów społecznych takich jak uzależnienia, przemoc, niedostosowanie społeczne. Dobrze funkcjonująca rodzina daje jej członkom poczucie bezpieczeństwa, pomaga w pokonywaniu przeszkód życiowych. Jak pisze Andrzej Łuczyński: „To w rodzinie kształtuje się wiedza dziecka o sobie i świecie, postawy wobec siebie i innych oraz postawy wobec sytuacji i zdarzeń” (Łuczyński, 2008: 36).

W sytuacjach kryzysowych, gdy dziecko zostaje pozbawione opieki rodziców biologicznych, zachodzi potrzeba zapewnienia innego rodzaju wsparcia. Najkorzystniejszą formą tego wsparcia jest umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej. Zadania rodziny zastępczej wobec dziecka nie powinny różnić się od zadań rodziny biologicznej.

W Polsce kwestię władzy rodzicielskiej reguluje ustawa „Kodeks rodzinny i opiekuńczy”, która głosi, że „władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka, z poszanowaniem jego godności i praw. (Kodeks rodzinny i opiekuńczy, 1964: art. 95. § 1)” Szczegóły dotyczące sprawowania pieczy zastępczej w Polsce określają art. 112¹ - 112⁸ tejsze ustawy.

Pieczą zastępczą z założenia jest nastawiona na powrót dziecka do rodziny naturalnej. Jednak w sytuacjach, gdy nie będzie to możliwe, zadaniem rodziców zastępczych staje się stworzenie dziecku stabilnego środowiska wychowawczego, w którym osiągnie ono pełnoletniość i przygotuje się do samodzielnego życia.

W sprawowaniu pieczy zastępczej szczególną funkcję odgrywa organizator tej pieczy. Niniejsze opracowanie przedstawia rolę organizatora rodzinnej pieczy zastępczej, a także sytuację rodzin zastępczych; zarówno obecną, jak i w najbliższej perspektywie czasowej. Zawarte w pracy spostrzeżenia i opisy, dotyczące tego zjawiska na terenie miasta Rzeszowa pochodzą zarówno z własnych obserwacji autorki, jak i z rozmów przeprowadzanych z rodzicami zastępczymi.

Począwszy od 1 stycznia 2012 r. funkcjonuje w Polsce nowy system opieki i wsparcia rodzin oraz pieczy zastępczej, zgodnie z którym organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej stała się wyznaczona przez starostę (prezydenta miasta na prawach powiatu) jednostka organizacyjna powiatu lub podmiot, któremu powiat zlecił realizację tego zadania. Rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka zostały objęte opieką koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej, którego wyznacza organizator takiej pieczy. Koordynatorzy pieczy zastępczej, stanowiąc bezpośrednie wsparcie rodzin zastępczych, są jednymi z kluczowych elementów organizowanego w ramach samorządu powiatowego systemu pieczy zastępczej, zapewniającego czasową opiekę i wychowanie dzieciom w przypadkach niemożności sprawowania opieki i wychowania ich przez rodziców. Oprócz pomocy i wskazówek mają oni zapewniać rodzinom zastępczym oraz osobom prowadzącym rodzinne domy dziecka poczucie bezpieczeństwa i nieosamotnienia w rozwiązywaniu trudnych spraw związanych z opieką i wychowaniem dzieci. Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej jest instytucją nową, która nie posiada odpowiednika we wcześniejszym polskim systemie opieki nad dziećmi wychowującymi się poza rodzinami biologicznymi. Należy zaakcentować, że nie zastosowano tu rozwiązania obligatoryjnego, gdyż opieką koordynatora objęte są jedynie te rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka, które o to zawnioskowały.

Zgodnie z Zarządzeniem Prezydenta Miasta Rzeszowa Nr 109/2011 z dnia 27 grudnia 2011 r. (Biuletyn Informacji Publicznej, 2011) organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej na terenie Rzeszowa został wyznaczony Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, w którym utworzono Zespół do Spraw Organizacji Pieczy Zastępczej. W skład zespołu wchodzi:

- kierownik;
- ośmiu koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej;
- pedagog;
- dwóch psychologów;
- jeden pracownik socjalny.

Pracownicy Zespołu realizując zadania wskazane przez organizatora, dokonują diagnozy sytuacji dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy, opracowują plan pomocy dziecku, a także oceniają jakość wykonywania obowiązków spoczywających na rodzicach zastępczych. Nadto kwalifikują oni kandydatów na rodziców zastępczych, opracowują i prowadzą szkolenia. Przygotowują oni także rodziny zastępcze na przyjęcie dziecka poprzez zgromadzenie niezbędnych dokumentów dotyczących tegoż dziecka, jego rodziny, rodzeństwa i przekazują je rodzinie zastępczej. W sytuacjach, gdy rodzina zastępcza

okresowo nie może sprawować opieki, w szczególności z powodów zdrowotnych lub losowych albo zaplanowanego wypoczynku, pracownicy ci organizują opiekę nad dzieckiem w formie rodzin pomocowych.

Zespół prowadzi działalność diagnostyczno-konsultacyjną, której celem jest pozyskiwanie jak najlepszych kandydatów do pełnienia roli rodziny zastępczej, szkolenie kandydatów do sprawowania funkcji rodziców zastępczych lub prowadzenia rodzinnego domu dziecka. Ponadto Zespół przygotowuje rejestr rodzin zastępczych, udziela pomocy tym rodzinom i dzieciom poprzez prowadzenie grup wsparcia, grup socjoterapeutycznych, pomocy wolontariuszy. Zespół zapewnia również pomoc psychologiczną, pedagogiczną, prawną, reedukacyjną i rehabilitacyjną.

Koordinatorzy rodzinnej pieczy zastępczej zatrudnieni w MOPS w Rzeszowie posiadają wykształcenia wyższe – pedagogiczne i socjologiczne oraz doświadczenie w pracy z rodziną i dzieckiem (Sprawozdanie z działalności Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej, 2015). Koordinatorzy realizując swoje zadania, możliwie często (ale bez zbędnego zakłócania miru domowego) odwiedzają rodziny zastępcze, prowadzą rozmowy na temat ewentualnych problemów opiekuńczo-wychowawczych czy zdrowotnych dzieci, ich sytuacji szkolnej oraz trudności, na które napotykają rodzice bądź sukcesów, jakie odnoszą. Zakres działania koordynatora na rzecz dziecka jest określany pisemnie i obejmuje obszary: psychospołeczny, edukacyjny, zdrowotny, materialno-bytowy, zainteresowań dziecka, a także kontakty z rodzicami biologicznymi.

Główne zadania realizowane przez koordynatorów wynikają z obowiązujących przepisów prawnych. Są to (Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, 2011: art. 77 ust. 3-6):

- sporządzanie diagnozy sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, rozeznanie jego potrzeb;
- opracowywanie - przy współpracy z rodziną zastępczą, asystentem rodziny (jeśli rodzina była objęta asystenturą) ewentualnie pracownikiem socjalnym - planów pomocy dziecku;
- dokonywanie na bieżąco oceny rodziny zastępczej pod względem predyspozycji do pełnienia powierzonej jej funkcji oraz jakości wykonywanej pracy;
- wspieranie w nauce dzieci i młodzieży z rodzinnych form opieki zastępczej poprzez organizowanie pomocy wolontariuszy oraz motywowanie dzieci do rozwijania zainteresowań, udziału w grupie socjoterapeutycznej;

- wysłuchiwanie opinii dziecka, zgodnie z art. 4a ustawy;
- współpraca z pedagogami szkolnymi, przedszkolnymi i wychowawcami w zakresie rozeznania sytuacji dziecka na terenie placówki edukacyjnej, jego relacji z osobami dorosłymi i rówieśnikami;
- utrzymywanie kontaktu z rodzicami biologicznymi w ramach całościowego poznania sytuacji dziecka;
- udzielanie wsparcia dorosłym wychowankom rodzin zastępczych.

Koordynatorzy w swojej pracy posługują się metodologią opracowaną w całości przez pracowników Zespołu do Spraw Organizacji Pieczy Zastępczej. Narzędziami tymi są: Ocena sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, Aktualizacja tejże Oceny, Ocena sytuacji rodziny zastępczej, Diagnoza dziecka umieszczonego w rodzinnej pieczy zastępczej, Plan pomocy dziecku. Ponadto koordynatorzy w trakcie codziennej pracy na rzecz środowiska zastępczego stosują również:

- Kartę pracy z rodziną, która zawiera informacje dotyczące daty i rodzaju kontaktu, informacje uzyskane w czasie kontaktu, źródła informacji oraz uwagi własne,
- Kontrolną kartę czasu pracy, w której koordynator potwierdza pracę w środowisku.

Zgodnie z Ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Tamże: art. 77 ust. 4) koordynator może pracować z nie więcej niż z 15 rodzinami jednocześnie. Koordynator rodzinnej pieczy zastępczej jest nadto zobowiązany do systematycznego podnoszenia swoich kwalifikacji z zakresu pracy z dziećmi i rodziną. Winien zatem uczestniczyć w tematycznych szkoleniach oraz podejmować samokształcenie. Jeśli chodzi o osoby zatrudnione w komórkach organizacyjnych jednostek samorządu terytorialnego, to wymóg ten nie jest nowy. Zgodnie bowiem z art. 24 ust. 2 pkt 7 ustawy z 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych do obowiązków tychże pracowników należy ciągle ponoszenie umiejętności oraz kwalifikacji zawodowych. W myśl art. 29 tej ustawy, pracownicy samorządowi biorą udział w różnorodnych formach podnoszenia wiedzy oraz zawodowych kwalifikacji. W planach finansowych organizatora pieczy zastępczej konieczne jest więc zabezpieczenie odpowiednich środków finansowych przeznaczonych na podnoszenie wiedzy oraz kwalifikacji zawodowych. Musi to być uwzględnione w budżecie jednostki samorządu terytorialnego.

Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze

Proces socjalizacji każdej osoby opiera się w dużej mierze na możliwości identyfikacji najbliższego środowiska, w tym innych ludzi i siebie samego. To właśnie odkrywanie

otoczenia zewnętrznego w wymiarze fizycznym i duchowym stwarza możliwość poznania swojej osoby. Jeżeli ta socjalizacja przebiega prawidłowo i w sprzyjających warunkach, to umożliwia ona tym samym właściwe przygotowanie do pełnienia określonych ról społecznych.

Wspomniane zdobywanie informacji o otoczeniu człowieka – osób i przedmiotów – wiąże się z nabywaniem umiejętności ich kwantyfikowania. Oznacza to, iż ma miejsce tworzenie reguł i zasad oraz norm etycznych, które przypisane są do grup społecznych, w jakich dana jednostka funkcjonuje. Należy podkreślić, że owo kształtowanie normatywów nie jest związane z postawą pasywną, ale z działaniem. Dzięki takiej niebiernej postawie młody człowiek poznaje obowiązujące w danej kulturze kanony zachowania, a także relacje emocjonalne z innymi ludźmi, które mogą być zarówno pozytywne, jak i negatywne.

Fundamentalnym celem wychowania dziecka jest bez wątpienia jego uspołecznienie. Problem uspołecznienia był tematem wielu analiz, prowadzonych przez różnych badaczy. Nie jest też znana jedna spójna definicja tego pojęcia. Przykładowo, według francuskiego socjologa, filozofa i pedagoga Émile Durkheima (Cyrych, 2017) dziecko cechuje zmienność i nieprzewidywalność działania. Dopiero poprzez wychowanie w grupie, nade wszystko w wieku szkolnym, w swoim działaniu zaczyna ono rozumieć i stosować konkretne reguły, stając się przystosowanym społecznie członkiem danej wspólnoty. Nie rozwijając w niniejszej pracy tej skąd inąd ważnej kwestii, warto przytoczyć Andrzeja Janowskiego, który określa uspołecznienie jako „trwałą dyspozycję jednostki do przejawiania w stosunku do innych zachowań prospołecznych. Zachowanie prospołeczne to postępowanie opierające się na życzliwości wobec innych ludzi, a przejawiające się w udzielaniu im pomocy” (Janowski, 1984: 94). O tym, że nie jest to proces natychmiastowy wyraźnie mówi stwierdzenie Łucji Muszyńskiej: „Żadne dziecko nie rodzi się istotą uspołecznioną. Staje się nią dopiero pod wpływem oddziaływań środowiska społecznego i własnych doświadczeń” (Muszyńska, 1976: 49).

Najważniejszym środowiskiem, w którym następuje owo kształtowanie jest rodzina. To ona od dawien dawna uznawana jest za naturalne i podstawowe środowisko wychowawcze (Kusio, 1998: 56). To właśnie rodzina tworzy przestrzeń wychowawczą i wpływa na proces socjalizacji młodego człowieka. Następuje to w wieloraki sposób – poprzez warunki materialne wynikające ze statusu społecznego rodziny i jej zamożności czy ubóstwa, sposobu codziennego życia i jego stabilności bądź labilności, przestrzegania obyczajów i tradycji, możliwości rozwijania zainteresowań, w tym odkrywania szczególnych uzdolnień dziecka. Należy podkreślić, że wpływ na socjalizację dziecka mają również tak

prozaiczne, zdawać by się mogło kwestie, jak sposób odżywiania się, formy ubioru, przestrzeganie zasad higieny, styl ubierania się, rodzaj umeblowania mieszkania i dostęp do mediów (Ostojski, 2005: 167-171), zwłaszcza telewizji, internetu czy ostatnio do telefonów komórkowych lub smartfonów itp.

Dziecko, które wychowuje się w rodzinie zdobywa znajomość pojęć, słów, gestów, dociera do niego wiele różnorodnych informacji, nabywa umiejętność myślenia przyczynowo-skutkowego. To wszystko dzieje wtedy, gdy dziecko słucha rozmów swoich rodziców, rodzeństwa czy innych członków rodziny bądź znajomych, gdy jest w żłobku, przedszkolu, szkole, gdy ogląda filmy czy słucha piosenek. Ten proces uspołecznienia trwa nieustannie. Tak więc oddziaływanie środowiska rodzinnego stanowi bardzo istotną stymulację rozwoju dziecka (Jarosz, 2003: 16-17).

Podstawowe funkcje rodziny zastępczej

Na życie dziecka w sposób istotny wpływa to jak rodzina, w której wzrasta realizuje swoje funkcje. Za Zbigniewem Tyszką (Tyszka, 1984: 135) można wyszczególnić następujące funkcje rodziny:

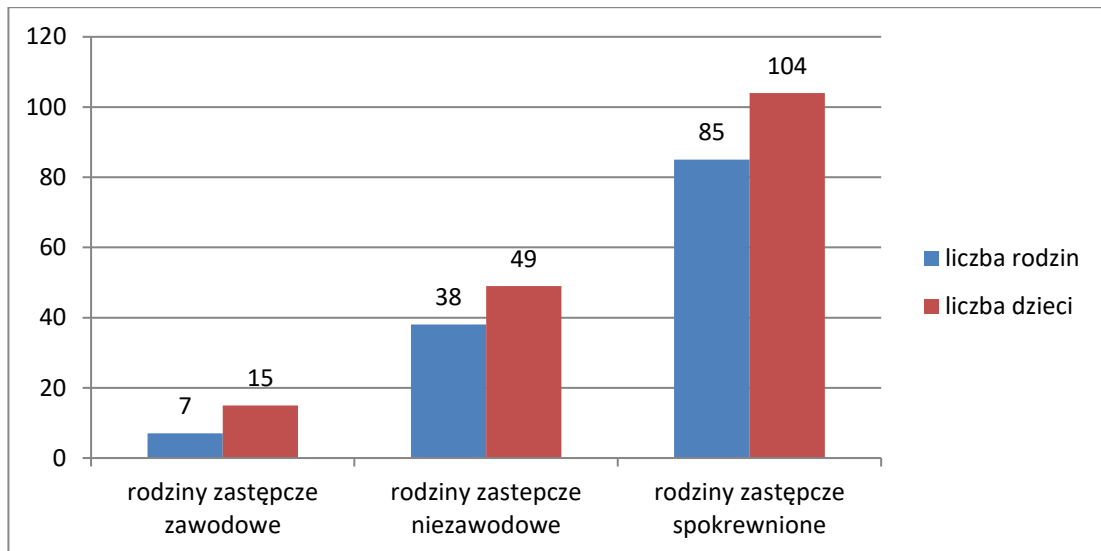
- funkcje biopsychiczne: prokreacyjna i seksualna,
- funkcje ekonomiczne: materialno-ekonomiczna i opiekuńczo-zabezpieczająca,
- funkcje społeczno-wyznaczające: klasowa i legalizacyjno-kontrolna,
- funkcje socjopsychologiczne: socjalizacyjno-wychowawcza, kulturalna, rekreacyjno-towarzyska, emocjonalno-ekspresyjna.

Wśród badaczy zajmujących się zagadnieniami rodzin zastępczych panuje zgodność co do faktu, że funkcje rodziny naturalnej różnią się od funkcji rodziny zastępczej. W rodzinach zastępczych nierzadko ma miejsce ograniczenie funkcji opiekuńczych, co związane jest z uczestnictwem w tej roli rodziców naturalnych. W rodzinach tych często realizowane są dodatkowe zadania o charakterze profilaktycznym, kompensacyjnym czy nawet reedukacyjnym.

Na rodzinę zastępczą należy patrzeć ze szczególną troską, mając zawsze dziecko na pierwszym planie. Ta forma opieki jest trudna tak dla dziecka, jak i dla rodziców zastępczych. Dziecko jest bowiem objęte opieką wychowawczą jedynie przez określony czas i ma bardzo ograniczone możliwości wpływu na swoją sytuację życiową. Rodzice zastępczy nie mają z kolei tak potrzebnego w tej sytuacji komfortu psychicznego (np. w wyniku zdarzających się ingerencji rodziny naturalnej lub z powodu różnych przeciwności, na jakie trafiają).

Odnosząc się do konkretnego przykładu, jakim jest rodzicielstwo zastępcze w Rzeszowie można stwierdzić, że przeprowadzonych analiz wynika, iż na terenie miasta w 2015 roku funkcjonowały następujące typy rodzin zastępczych:

- rodziny zastępcze zawodowe,
- rodziny zastępcze niezawodowe,
- rodziny zastępcze spokrewnione.

Źródło: opracowanie własne

Praca koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej z rodziną

Jak wynika z wymienionych wyżej zadań koordynatora (zawartych w ustawie), musi on utrzymywać stały kontakt z rodziną zastępczą. W przypadku osób zatrudnionych w Rzeszowie na tym stanowisku kontakt osobisty odbywa się nie rzadziej niż raz w miesiącu w miejscu zamieszkania rodziny zastępczej. Mimo że, koordynator obejmuje swoją pomocą rodzinę zastępczą tylko na jej wniosek, to jednak większość rodzin zastępczych funkcjonujących na terenie miasta Rzeszowa zdecydowała się na korzystanie z tej formy wsparcia (obecnie – styczeń 2017 r. – ze wsparcia koordynatora nie korzysta jedynie jedna rodzina zastępcza).

Na początku współpracy z rodziną koordynator sporządza szczegółową diagnozę dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej. Dla usystematyzowania i ujednoczenia pracy wprowadzono druki diagnozy, które zostały opracowane przez wspomniany już Zespół ds. Organizacji Pieczy Zastępczej i są standaryzowane. Plan pomocy dziecku zostaje opracowany po wykonaniu diagnozy dokonanej przez koordynatora. Przy jego tworzeniu niezbędna jest współpraca z rodziną zastępczą oraz – w przypadku ograniczonej władzy rodziców biologicznych – z właściwym pracownikiem socjalnym lub asystentem. Plan taki dla dzieci młodszych (w wieku przedszkolnym) realizowany jest przez dwa lata, zaś w przypadku dzieci starszych taki plan sporządzany jest co roku. Realizacja planu pomocy podlega kwartalnemu monitoringowi, w którym koordynator wraz z pracownikiem socjalnym lub asystentem może ocenić przebieg poszczególnych założeń.

Raz na pół roku, a w przypadku dzieci do lat trzech, raz na kwartał dokonana zostaje Ocena sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej. W ocenie tej, zgodnie z ustawą, udział biorą (Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, 2011: art. 130):

- 1) odpowiednio rodzina zastępcza albo prowadzącym rodzinny dom dziecka,
- 2) pedagog,
- 3) psycholog,
- 4) właściwy asystent rodziny,
- 5) przedstawiciel ośrodka adopcyjnego,
- 6) koordynator rodzinnej pieczy zastępczej,
- 7) rodzice dziecka, z wyjątkiem rodziców pozbawionych władzy rodzicielskiej.

Nie jest to zamknięty krąg, gdyż w art. 137 u. 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej stwierdza się, że „Do udziału w posiedzeniu zespołu mogą być zapraszani w szczególności przedstawiciele: sądu właściwego ze względu na miejsce położenia placówki, właściwego powiatowego centrum

pomocy rodzinie, ośrodka pomocy społecznej, Policji, ochrony zdrowia, instytucji oświatowych oraz organizacji społecznych statutowo zajmujących się problematyką rodziny i dziecka, a także osoby bliskie dziecku”.

W roku 2016 r. na terenie Rzeszowa funkcjonowało 112 rodzin zastępczych¹, z czego koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej pracowali z 111 rodzinami zastępczymi. Z jedną rodziną pracę prowadził pracownik socjalny zatrudniony w Zespole. W rodzinach umieszczonych było 146 dzieci. Pracownicy odbyli 974 wizyty w środowisku, 421 spotkania w siedzibie Ośrodka. Pozostawali w stałym kontakcie z rodzicami zastępczymi, o czym świadczy fakty, iż miało miejsce – 809 kontaktów telefonicznych oraz 849 korespondencji listownych (Sprawozdanie z działalności Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej, 2015).

Główne zadania realizowane przez koordynatorów (wspominane wcześniej, wynikające z ustawy):

- sporządzanie diagnozy sytuacji dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej, rozeznanie jego potrzeb;
- opracowanie przy współpracy z rodziną zastępczą, asystentem rodziny (jeśli rodzina była objęta asystenturą) ewentualnie pracownikiem socjalnym - planów pomocy dziecku. Stworzono 119 planów, które określały kierunki pracy rodziców zastępczych z dzieckiem. Opracowano 369 kwartalnych monitoringów realizacji planów pomocy dziecku;
- dokonywanie na bieżąco oceny rodziny zastępczej pod względem predyspozycji do pełnienia powierzonych im funkcji oraz jakości wykonywanej pracy; dokonano 28 ocen;
- wsparcie w nauce dzieci i młodzieży z rodzinnych form opieki zastępczej poprzez zorganizowanie pomocy wolontariuszy - od stycznia do czerwca 2015 r. - objęto wsparciem 17 dzieci; od października do grudnia 2015 r. objęto wsparciem 20 dzieci. Motywowanie dzieci do rozwijania zainteresowań, udziału w grupie socjoterapeutycznej - w jednej edycji odbyło się 10 spotkań, wzięło w nich udział 8 uczestników;
- wysłuchanie opinii dziecka zgodnie z art. 4a ustawy - 235 przeprowadzonych rozmów;
- współpraca z pedagogami szkolnymi, przedszkolnymi i wychowawcami w zakresie rozeznania sytuacji dziecka na terenie placówki, jego relacji z osobami dorosłymi

¹ Liczba ta przedstawia całkowitą liczbę rodzin funkcjonujących w danym roku, stąd też różni się od tej, przedstawionej na wykresie, która jest stanem na konkretny dzień.

i rówieśnikami - zgromadzono 224 opinii;

- utrzymywanie kontaktu z rodzicami biologicznymi w ramach całościowego poznania sytuacji dziecka - współpraca z 24 rodzicami biologicznymi;
- udzielanie wsparcia dorosłym wychowankom rodzin zastępczych.

Należy tu podkreślić, że zdaniem koordynatorów, wymienione już uprzednio, narzędzia pracy, które są w ich dyspozycji okazały się bardzo przydatne.

Pozaustawowe działania koordynatorów w pracy z rodziną

W odpowiedzi na potrzeby rodzin z terenu miasta Rzeszowa, poza ustawowymi zadaniami realizowanymi przez MOPS, podejmowane są przez Zespół ds. organizacji pieczy zastępczej dodatkowe inicjatywy skierowane na potrzeby rodzin:

- Grupa wsparcia dla rodziców zastępczych funkcjonująca od 2009 roku. Jest to forma pomocy skierowana do osób mających podobne doświadczenia, borykających się z podobnymi problemami, która umożliwia wzajemne wspieranie się rodzin zastępczych poprzez kontakt z innymi rodzinami, poszerzanie wiedzy i doskonalenie umiejętności wychowawczych, pomoc opiekunom zastępczym w ich problemach związanych z opieką nad dziećmi oraz zintegrowanie środowiska rodzin zastępczych. Na spotkaniach, które odbywają się cyklicznie co dwa tygodnie, uczestnicy mają możliwość wymiany doświadczeń i uwag, otrzymania pomocy i wsparcia, które mogą wykorzystać w rozwiązywaniu trudnych problemów związanych z funkcjonowaniem rodziny. Cele rzeszowskiej grupy wsparcia to: stworzenie bezpiecznych warunków do dzielenia się swoimi doświadczeniami i uczuciami, umożliwienie nawiązania kontaktów z innymi rodzinami zastępczymi i stworzenie przestrzeni do rozmowy o trudnościach i problemach oraz do wypracowywania rozwiązań;
- Wolontariat organizowany w rodzinach zastępczych od 2010 r. w zakresie usystematyzowania materiału realizowanego z dziećmi uczącymi się w szkole, przygotowania wychowanków na bieżąco do lekcji. Wolontariuszy rekrutuje się spośród studentów rzeszowskich uczelni wyższych. Informacje o naborze umieszcza się w budynkach uczelni oraz na stronach internetowych Ośrodka. Osoby, które się zgłaszają to w dużej mierze studenci kierunków pedagogicznych i socjologicznych, w 2 przypadkach były to osoby pracujące. Co roku w dniu 5 grudnia obchodzony jest wspólnie Międzynarodowy Dzień Wolontariusza,

ustanowiony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ rezolucją 40/212 z 17 grudnia 1985 rok ;

- Zajęcia socjoterapeutyczne oparte na programie autorskim pracowników zawierającym cele: rozwojowe, edukacyjne i terapeutyczne, realizowane technikami: wizualizacji, relaksacji, psychodramy, psychorysunku. Grupa socjoterapeutyczna funkcjonuje od 2009 r.;
- W celu zintegrowania środowiska rodzin zastępczych z terenu Rzeszowa pracownicy Ośrodka podjęli działania prowadzące do spotkań tychże rodzin z udziałem dzieci. Przykładową okazją ku temu, stały się spotkania ze Świętym Mikołajem. Dzieci z rodzin zastępczych w latach 2013, 2014, 2015 i 2016 wzięły udział w zabawach mikołajkowych, otrzymały słodkie prezenty wraz z upominkami ofiarowanymi przez sponsorów;
- Dobrym sposobem na integrację środowiska tych rodzin były również pikniki zorganizowane w maju 2015 r. i 2016 r. z okazji Dnia Rodzicielstwa Zastępczego. W imprezach każdorazowo wzięło udział około 150 osób. Uczestnicy pikników podczas zabaw i gier sportowych, konkursów i występów zaproszonych gości, mieli nie tylko okazję wspólnie z dziećmi spędzić wolny czas, ale również sposobność o wymiany doświadczeń;
- Pracownicy Zespołu stworzyli oraz prowadzą fanpage na portalu Facebook, w którym zamieszczają ważne informacje dla rodzin zastępczych, a także starają się pozyskiwać nowych kandydatów.

Przy okazji omawiania problemów rzeszowskich warto także przyjrzeć się raportowi Najwyższej Izby Kontroli dotyczącemu pracy koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej na terenie Podlasia (Raport NIK, 2015). Z raportu tego wynika, że koordynatorzy rodzinnej pieczy zastępczej rzetelnie wykonywali swoje zadania. Wszyscy mieli odpowiednie kwalifikacje, wykształcenie i doświadczenie. Problemem jednak – z powodu braku odpowiednich funduszy – była niewystarczająca liczba koordynatorów. Dlatego ci zatrudnieni, sprawowali opiekę nad większą niż dopuszczalna liczbą rodzin.

Koordynatorzy i inni pracownicy opiekujący się rodzinami zastępczymi prawidłowo realizowali zadania określone w ustawie o pieczy zastępczej (tamże):

- pomagali rodzinom zastępczym oraz prowadzącym rodzinne domy dziecka w uzyskaniu dostępu do specjalistycznej pomocy zdrowotnej, psychologicznej,

reedukacyjnej i rehabilitacyjnej, a tam gdzie było to możliwe współpracowali z asystentami rodzin biologicznych,

- prawidłowo diagnozowali potrzeby i problemy rodzin zastępczych, co stwarzało podstawy do zaplanowania i niesienia im pomocy adekwatnej do potrzeb i wsparcia w pokonywaniu problemów związanych z opieką nad powierzonymi dziećmi,
- oceniali sytuację dzieci przebywających w pieczy zastępczej oraz rodzin zastępczych,
- wywiązali się z obowiązku zapewnienia wsparcia pełnoletnim wychowankom rodzinnych form pieczy zastępczej, współdziałając przy opracowywaniu ich planów usamodzielnienia i pomagając w załatwianiu spraw z życia codziennego,

Na podstawie kontroli oraz opinii biegłych określono bariery i utrudnienia w pracy koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, wymieniając m.in. (tamże):

- ryzyko „dostosowywania” zapotrzebowania na koordynatorów pieczy zastępczej do finansowych możliwości ich zatrudniania i powrocie najbardziej doświadczonych rodzin zastępczych pod opiekę tylko pracowników socjalnych,
- łączeniu w pracy koordynatora funkcji pomocowej, kontrolującej i oceniającej, przez co np. dokonując oceny sytuacji rodziny, traci się zaufanie zdobyte podczas kontaktu z rodziną,
- potrzebie sporządzania planów pomocy rodzinie zastępczej, a nie tylko planów pomocy dzieciom,
- trudności we współpracy z rodzinami zastępczymi, w szczególności gdy taką rodziną dla nastoletnich wnuków są osoby w podeszłym wieku, bądź zauważalne jest wyłącznie roszczeniowe nastawienie rodzin, mających inne oczekiwania co do zakresu pomocy świadczonej przez koordynatora,
- braku narzędzi do skutecznego wywierania wpływu na rodziny - jedynym narzędziem jest rozmowa i informowanie sądu o sytuacji dziecka,

Na podstawie raportu sformułowano również wnioski, iż należy rozważyć:

- opracowanie i upowszechnienie standardów wykonywania zadań przez koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej, odnoszących się m.in. do metodologii pracy z rodziną i wzorców podstawowych dokumentów dotyczących tej pracy,
- opracowanie katalogu narzędzi dających możliwość skutecznego oddziaływania na rodziny zastępcze,
- podjęcie inicjatywy w celu uzupełnienia zapisów ustawy o pieczy zastępczej o konieczność opracowywania przez koordynatorów planów pomocy rodzinom zastępczym, a nie tylko dzieciom objętym pieczą zastępczą.

Podsumowanie

Podsumowując sytuację w Rzeszowie, a także w innych polskich miastach, należy stwierdzić, że konieczność zapewnienia prawidłowego funkcjonowania instytucji rodzin zastępczych znajduje coraz większe zrozumienie także władz centralnych.

Dla wielu rodzin koordynator poprzez częsty kontakt osobisty i wizyty w środowisku stał się osobą bliską, która nie tylko monitoruje funkcjonowanie rodziny zastępczej, lecz także wspiera i pomaga czy to w zmaganiach z powszednimi trudami, czy też z innymi problemami. Praca koordynatora to zatem nie tylko i nie tyle wykonywany zawód, lecz także swoista służba o charakterze posłannictwa, jaką jest zapewnienie pomocy dzieciom znajdującym się w pieczy zastępczej oraz ich rodzinom, udzielanie im wsparcia zarówno w sprawach codziennych, jak i tych nieprzewidzianych. Winno to służyć umożliwieniu wzrastania dzieci w jak najbardziej sprzyjających warunkach – w klimacie pełnym miłości i wzajemnego szacunku oraz rodzinnego ciepła.

Trudno nie zauważyć, iż właściwie rozumiana misja i praca koordynatora rodzinnej pieczy zastępczej wpisuje się w myśl wielkiego i bohaterskiego przyjaciela dzieci – Janusza Korczaka (1878–1942): *„Jestem nie po to, aby mnie kochali i podziwiali, ale po to, abym ja działał i kochał. Nie obowiązkiem otoczenia pomagać mnie, ale ja mam obowiązek troszczenia się o świat, o człowieka (Lewin, 1999: 54)”*.

Literatura:

1. Janowski A. (1980) *Psychologia społeczna a zagadnienia wychowania*. Wrocław-Warszawa, **Wyd. Ossolineum**;
2. Jarosz E., (2003) *Wybrane obszary diagnozowania pedagogicznego*, Katowice, Wyd. UŚ;
3. Kusio U. (1998) *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze*. Lublin, Wyd. UMC;
4. Lewin A. (1999) *Korczak znany i nieznany*. Warszawa, Wyd. Ezop.
5. Łuczyński A. (2008) *Dzieci w rodzinach zastępczych i dysfunkcyjnych*. Lublin, KUL;
6. Muszyńska Ł. (1976) *Altruizm i kolektywizm dziecięcy*. Warszawa, WSiP;
7. Ostojski J. (2005) *Mass-media zagrożeniem dla procesu socjalizacji i bezpieczeństwa psychicznego dzieci i młodzieży*, w: *U progu wielkiej zmiany. Media w kulturze XXI wieku*. Olsztyn;
8. Tyszka Z. (1984) *Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań funkcji rodziny współczesnej*, w: *Rodzina a struktura społeczna*. Bydgoszcz, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe;

Akty prawne:

1. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r., Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887 z późn. zm.
2. Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych, Dz.U. 2008 nr 223 poz. 1458 z późn zm.

Strony internetowe:

1. bip.erzeszow.pl/preview/9980/1/30; stan na 10.11.2016;
2. Cyrych E. <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU2344>; stan na 15.01.2017.
3. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2127rank.html>; stan na 15.01.2017;

Inne:

1. Funkcjonowanie koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej w województwie podlaskim, Raport NIK, Warszawa 2015.
2. Sprawozdanie wewnętrzne MOPS w Rzeszowie z działalności Zespołu ds. Organizacji Pieczy Zastępczej za 2015 r.